

Łukasz Iluk

Ustalanie ekwiwalencji terminów prawych dla celów leksykograficznych i translacyjnych na przykładzie pola terminologicznego "małoletni", "nieletni" i "młodociany" i ich odpowiedników w języku niemieckim

Studia Germanica Gedanensia 29, 112-123

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Łukasz Iluk

Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej

Ustalanie ekwiwalencji terminów prawych dla celów leksykograficznych i translacyjnych na przykładzie pola terminologicznego *małoletni, nieletni i młodociany* i ich odpowiedników w języku niemieckim

Establishing terminological equivalence in the field of law for lexicography and translation purposes. – The article focuses on issues referring to the terminological equivalents occurring in the two separate legal systems. To describe the issue the following terminological field has been explored: juvenile, minor, and their German equivalents, as well as the inclusion and analysis of these terms in the bilingual specialist dictionary. The study involves the evaluation of the correctness of the proposed terms from a legal standpoint, and methodological assumptions to be included by lexicographers and translators in this area.

Key words: terminological equivalence, law and legal terminology, methodology of comparative studies, comparison of legal systems.

Ustalanie ekwiwalencji terminów prawych dla celów leksykograficznych i translacyjnych na przykładzie pola terminologicznego *małoletni, nieletni i młodociany* i ich odpowiedników w języku niemieckim. – Artykuł dotyczy problematyki adekwatności ekwiwalentów terminologicznych występujących w dwóch różnych systemach prawnych. Do egzemplifikacji problemu wykorzystano pole terminologiczne: nieletni, małoletni i młodociany i ich odpowiedniki w języku niemieckim oraz opracowanie wymienionych terminów w dwujęzycznym słowniku specjalistycznym. Analiza zawiera m.in. ocenę poprawności proponowanych w słowniku ekwiwalentów pod kątem prawnym oraz postulaty metodologiczne, jakie z punktu widzenia precyzji prawnej winny być uwzględniane przez leksykografów i tłumaczy w tym zakresie.

Słowa kluczowe: ekwiwalencja terminologiczna, terminologia prawna i prawnicza, metodologia badań porównawczych, porównywanie systemów prawnych.

1. Wstęp

Tłumacza tekstu prawnego lub prawniczego obowiązuje „*gruntowna znajomość terminologii i zakresów semantycznych terminów, którymi posługuje się dana dziedzina wiedzy*” (PIEŃKOS 2003: 234). Podstawowym źródłem informacji o terminologii obcojęzycznej są odpowiednie słowniki i leksykony. Istnieje powszechna opinia, że zawarte w nich informacje są terminologicznie adekwatne i dlatego przyjmowane są przez ich użytkowników na ogół bez większych zastrzeżeń. Według PIEŃKOSA (1999: 129) słownik terminologii dwujęzycznej jest dla tłumacza wręcz przyjacielem. Przekonanie to sprawia, że tłumacze rzadko z własnej inicjatywy weryfikują adekwatność podawanych ekwiwalencji w słowniku dwujęzycznym.

Celem niniejszego artykułu jest weryfikacja adekwatności podawanych ekwiwalentów terminologicznych w opracowaniach leksykograficznych. Dla egzemplifikacji tego problemu posłużymy się polem terminologicznym *nieletni*, *matoletni* i *młodociany* i ich odpowiednikami w języku niemieckim. Swoją analizę rozpoczniemy od przeglądu haseł dotyczących ww. terminów w polsko-niemieckim i niemiecko-polskim słowniku prawniczo-ekonomicznym KILIAN (2000, 1996), który jest powszechnie stosowany w praktyce translacyjnej i uważany za jeden z najlepszych na polskim rynku księgarskim. Słownik ten podaje następujące odpowiedniki terminologiczne w języku polskim:

Jugend f – młodzież, *nieletni*; ~ *amt n* urząd do spraw młodzieży; ~ *arbeitslosigkeit f* bezrobocie wśród młodzieży; ~ *arbeitsschutz m* ochrona pracy młodzieży (KILIAN 1996: 323–324)

Jugendgefängnis n –> *Strafanstalt* f – zakład karny dla nieletnich, ; ~ *gerichtsbarkeit f* sądownictwo dla nieletnich (KILIAN 1996: 324)

Heranwachsender m – (§ 1 *abs. 2* JGG) *młodociany* (KILIAN 1996: 300)

Minderjähriger m – (*ZivilR*, s. § 2, 106 *BGB*) *matoletni* (KILIAN 1996: 407)

Minderjährigkeit f – (*ZivilR*) *matoletniość* (KILIAN 1996: 407)

w języku niemieckim:

nieletni sprawca m – *jugendlicher Täter* (KILIAN 1996: 184)

nieletni m – *Jugendlicher* (KILIAN 1996: 184)

nieletniość f – (pr. kar.) (art. 1 *NielU*) *ein Jugendlicher sein* (§ 1 *JGG*) (KILIAN, t. 1, s. 184)

młodociany m- 1. (art. 115 § 10 *kk*) *Heranwachsender* (*Täter, der zur Zeit der*

Tatbegehung 18 Jahre und im Strafverfahren der der ersten Instanz nicht über

24 Jahre alt ist) 2. (pr. pracy) (art. 190 *kp*) *Heranwachsender i. S. des Arbeitsrechts* (*im Alter zwischen*

15 und 18 Jahren) (KILIAN 1996: 165)

matoletni m – (prawn.) *Minderjährige*; *nierząd z nim/nią* (art. 200 *kk*) *sexueller Missbrauch eines, einer*

Minderjährigen; *porzucenienego/niej Aussetzung eines/einer Minderjährigen* (KILIAN 2000: 156)

matoletniość f – (prawn.) *Minderjährigkeit* (KILIAN 2000: 156)

Zacytowane hasła słownikowe zawierają:

- odpowiednik terminologiczny w języku docelowym;
- podstawowe informacje gramatyczne;
- nazwy złożone z hasłem podstawowym oraz w niektórych przypadkach informację o dziedzinie prawa np. prawo karne, prawo pracy, skrót nazwy ustawy (JGG, *NielU*) lub informację o konkretnym przepisie, w którym dany termin występuje.

Takie informacje podnoszą wiarygodność słownika, co może zwolnić tłumacza z procesu weryfikacji podanego ekwiwalentu w konkretnej sytuacji translacyjnej. Wadą cytowanych haseł jest jednak to, że – jak to zostanie wykazane w dalszej części artykułu – informacje o dziale prawa, w którym dana nazwa występuje, podawane są w sposób niekonsekwentny, a stosowane skróty są w polskiej literaturze przedmiotu nieuzualne. Przykładem może być arbitralnie utworzony przez KILIAN skrót „art. 1 *NielU*”. Podany skrót, dotyczący ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, nosi cechy praktyki stosowanej w krajach niemieckojęzycznych i dlatego można go uznać za germanizm, chociaż należy podkreślić, że autorka wyjaśniła go w wykazie skrótów.

2. Kryteria ustalania odpowiedników terminologicznych w tekstach prawnych i prawniczych

Według STOLZE (1999: 49) terminy prawne z dwóch języków można uznać za równoważne, jeśli ich zawartość pojęciowa wykazuje jakieś wspólne minimum. Kryterium to spełniają wszystkie elementy badanego pola terminologicznego, ponieważ *nieletni*, *młodociany* i *maloletni* i niemieckie terminy *Jugendlicher*, *Heranwachsender*, *Minderjähriger* mają wspólny zakres pojęciowy – brak wieku pełnoletniego. Sugerowałyby to ich pojęciową synonimię oraz możliwość ich alternatywnego stosowania w procesie przekładu. Tymczasem, jak powszechnie wiadomo, język prawny wyklucza synonimię pojęć ze względu na bezpieczeństwo prawne (STOLZE 1999: 47; PIENKOS 1999: 79). Ponadto terminy prawne, ze względu na definicje legalne, mają ściśle określone zakresy użycia w danej dziedzinie prawa i których świadomość powinien mieć tłumacz. Użycie terminu niezgodnie z jego ustalonym przez ustawodawcę znaczeniem jest poważnym błędem translacyjnym, niedostrzeganym często przez tłumacza ze względu na brak kompetencji prawniczych (KJAER 1992: 52). KJAER (1999: 72–73) podkreśla, że znaczenia pojęć prawnych definiowane są w określonym porządku prawnym i mają swoje odniesienia w złożonym systemie przepisów obowiązujących w danym państwie. Z tego powodu przypadki pełnej ekwiwalencji między pojęciami z dwóch lub więcej systemów prawnych stanowią wyjątek. Generalnie występuje, jej zdaniem, ekwiwalencja częściowa lub zerowa. W przypadku tłumaczeń z języka niemieckiego na polski i na odwrót trudno podzielić ten pogląd w całości, ponieważ wiele instytucji prawa polskiego i niemieckiego ma wspólną genezę. Ich ekwiwalencja została zdeterminowana ze względu na rozwój prawa, w szczególności przez wpływ prawa rzymskiego czy kodyfikacji napoleońskich (PIENKOS 1999: 101–102). Wyraźne podobieństwa cechują wiele instytucji prawa karnego, cywilnego i rodzinnego, co potwierdza np. definicja rzeczy w zarówno niemieckim jak i polskim kodeksie cywilnym: § 90 (*Bürgerliches Gesetzbuch*¹, BGB) „*Sachen im Sinne des Gesetzes sind nur körperliche Gegenstände*”, art. 45 kodeksu cywilnego² (k.c.) „*Rzeczami* w rozumieniu niniejszego kodeksu są tylko przedmioty materialne”.³ Pojęcie „*körperliche Gegenstände*” jest więc odpowiednikiem *przedmiotów materialnych*, choć w języku niemieckim motyw nazwotwórczy jest zupełnie inny – *körperlich*, a nie jak w języku polskim *materialny*.

Kwestie stopnia ekwiwalencji terminologicznej w zakresie prawa omawia SANDRINI (1996: 140–141). Uważa on, że wymóg ekwiwalencji terminologicznej jest spełniony w najwyższym stopniu, jeżeli tożsame są intensje⁴ nazw, podczas gdy ich ekstensje⁵ nie muszą się pokrywać, ponieważ ich określenie zależy od szczegółowych regulacji prawnych.⁶ Według

¹ Bürgerliches Gesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 2. Januar 2002 (BGBl. I S. 42, 2909; 2003 I S.738), das durch Artikel 1 des Gesetzes vom 11. März 2013 (BGBl. I S. 434) geändert worden ist.

² Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. 1964 nr 16, poz. 93 z późn. zm.)

³ Wytłuszczenie ŁŁ.

⁴ Intensja nazwy to pojęcie związane z daną nazwą.

⁵ Ekstensja nazwy to zbiór wszystkich desygnatów nazwy.

⁶ Np. intensją nazwy *nieletni* jest cecha: brak pełnoletności, natomiast jej ekstensją to według prawa niemieckiego, osoba w przedziale wiekowym 14–18, a w polskim 13–17.

PIEŃKOSA (1999: 80) „ekstensja wyrazu oznacza klasę jednostek, do których stosuje się lub odnosi dany termin. Jest to podstawowe pojęcie dla badania sposobu, w jaki wyrazy łączą się z rzeczywistościami prawnymi”. Ponadto zwraca on uwagę, że ekwiwalencję terminów, a w szczególności ekwiwalencję terminologiczną prawną i prawniczą należy niekiedy rozumieć jako „równoważność, a nie zawsze równowartość (równoznaczność) znaczeniową tych terminów” (PIEŃKOS 1999: 156). Podobny pogląd reprezentuje w swoich publikacjach ARNTZ (2002).

Konsekwencją tak postawionego problemu jest to, że ustalając zakres ekwiwalencji terminologicznej, należy określić zakres podmiotowy i przedmiotowy normy prawnej, w której dana nazwa występuje.⁷ W tym celu zestawia się stosowne przepisy obu systemów i porównuje ich zakres podmiotowy (kogo norma prawna dotyczy) oraz przedmiotowy (czego dotyczy). Jeśli dana norma, dotycząca określonej instytucji prawnej lub stanu prawnego, wypełnia oba zakresy, to można przyjąć, że mamy do czynienia z nazwami ekwiwalentnymi lub ekwiwalentami funkcjonalnymi. Mogą zaistnieć sytuacje, gdy zakres podmiotowy lub przedmiotowy nie będzie występował w porównywanych normach. Tu przykładem jest przytoczona definicja rzeczy w polskim i niemieckim kodeksie cywilnym. Brakuje w niej wprawdzie zakresu podmiotowego, ale zakres przedmiotowy jest tożsamy i dlatego nazwy *körperliche Gegenstände* i *przedmioty materialne* są pojęciowo tożsame.

3. Weryfikacja podanych ekwiwalencji w badanym polu terminologicznym na przykładzie słownika prawno-ekonomicznego KILIAN

Ustalając ekwiwalencję terminologiczną w polskim i niemieckim systemie prawnym, należy uwzględnić definicje legalne, formułowane w normatywnych aktach prawnych. Oznacza to, że obok funkcji denotatywnej, ustalanej na podstawie definicji legalnych, drugim ważnym kryterium wyboru odpowiednika terminologicznego w języku docelowym jest ustalenie dziedziny prawa, w której dana nazwa występuje. Cechą charakterystyczną terminologii prawnej jest to, że jest ona narzucana przez ustawodawcę i dlatego tłumacze nie mają możliwości swobodnego wyboru lub nie mogą podejmować arbitralnych decyzji terminologicznych (KIERZKOWSKA 2002: 90). Problem doboru odpowiednika w języku docelowym może być dodatkowo utrudniony tym, że – jak zostanie to wykazane niżej – ta sama nazwa używana jest w różnych dziedzinach prawa, ale w każdej z nich jest inaczej definiowana lub obowiązuje odmienna terminologia dla podobnego pojęcia. W oparciu o wyżej omówione kryteria zostanie przedstawiona analiza wybranego pola terminologicznego.

3.1. Nieletni i młodociany w prawie karnym

Status *nieletniego* i *młodocianego* ma charakter szczególny ze względu na cel, jaki przewidywał ustawodawca w stosunku do osób młodych, które popełniają czyny zabronione.

⁷ Więcej na temat nazw w języku prawa w Malinowski (2006: 123 i n.) oraz Iluk (2012b).

W preambule do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, ustawodawca wymienia m.in. dążenie do przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich i stwarzania warunków powrotu do normalnego życia nieletnim, którzy popadli w konflikt z prawem bądź z zasadami współżycia społecznego. Stosownie do art. 54 §1 kodeksu karnego⁸ (k.k.) „wymierzając karę **nieletniemu** albo **młodocianemu**, sąd kieruje się przede wszystkim tym, aby sprawcę wychować”.

W Polsce pojęcie *nieletniego* i *młodocianego* (w ujęciu prawa karnego) definiują odpowiednio art. 10 §§ 1 i 2 k.k. oraz art. 115 § 10 k.k. Na podstawie art. 10 § 1 k.k. na zasadach ogólnych odpowiedzialność karną ponosi ten, „kto popełnia czyn zabroniony po ukończeniu 17 lat”. Jednakże treść § 2 stanowi *lex specialis* w stosunku ogólnej normy zawartej w § 1. Stosownie do normy § 2 „nieletni, który po ukończeniu 15 lat dopuszcza się czynu zabronionego określonego w art. 134, art. 148 § 1, 2 lub 3, art. 156 § 1 lub 3, art. 163 § 1 lub 3, art. 166, art. 173 § 1 lub 3, art. 197 § 3, art. 252 § 1 lub 2 oraz w art. 280, może odpowiadać na zasadach określonych w tym kodeksie, jeżeli okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiają, a w szczególności, jeżeli poprzednio stosowane środki wychowawcze lub poprawcze okazały się bezskuteczne”. Chodzi zatem o pewne kategorie przestępstw, których popełnienie po ukończeniu 15 roku życia skutkuje możliwością ponoszenia odpowiedzialności karnej na zasadach ogólnych – jak dorośli.⁹ W pozostałych przypadkach właściwymi sądami do orzekania w sprawach nieletnich sprawców czynów zabronionych są sądy rodzinne. Zgodnie z ustawą o postępowaniu w sprawach nieletnich¹⁰, za *nieletnich* w rozumieniu art. 1 § 2 pkt 1 uznaje się, stosownie do treści art. 1 §1:

- osoby, które nie ukończyły lat 18;
- osoby, które dopuściły się czynu karalnego po ukończeniu lat 13, ale nie ukończyły lat 17;
- osoby, w stosunku do których zostały orzeczone środki wychowawczo-poprawcze, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez nie lat 21.

W Niemczech *nieletniego* definiuje się w podobny sposób jak w Polsce, jednakże istnieje różnica dotycząca zakresu wieku osób nieletnich. Stosownie do treści § 10 niemieckiego kodeksu karnego (*Strafgesetzbuch*¹¹, StGB) dotyczącego przepisów szczególnych wobec nieletnich *Jugendliche* i młodocianych *Heranwachsende*, „przepisy [...] ustawy wobec nieletnich {*Jugendliche*} i młodocianych {*Heranwachsende*} mają zastosowanie, o ile ustawa o sądach dla nieletnich nie stanowi inaczej”.¹² Niemiecki kodeks karny nie definiuje więc ani pojęcia „nieletni”, ani też „młodociany”. Odsyła w tym zakresie do przepisów ustawy o sądach dla nieletnich (*Jugendgerichtsgesetz*¹³, JGG). W tej ustawie w § 1 uregulowany został jej zakres

⁸ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. 1997 nr 88, poz. 553 z późn. zm.).

⁹ Chodzi o najcięższe przestępstwa, m.in. zamach na życie Prezydenta RP, zabójstwo, gwałt, spowodowanie katastrofy.

¹⁰ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. 1982 Nr 35, poz. 228 z późn. zm.).

¹¹ Strafgesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 13. November 1998 (BGBl. I S. 3322), das zuletzt durch Artikel 5 des Gesetzes vom 21. Januar 2013 (BGBl. I S. 95) geändert worden ist.

¹² Wszystkie tłumaczenia fragmentów aktów prawnych w niniejszym artykule są tłumaczeniami autora.

¹³ Jugendgerichtsgesetz in der Fassung der Bekanntmachung vom 11. Dezember 1974 (BGBl. I S. 3427), das zuletzt durch Artikel 2 des Gesetzes vom 5. Dezember 2012 (BGBl. I S. 2425) geändert worden ist.

podmiotowy i przedmiotowy. W zakresie przedmiotowym, stosownie do § 1 ust. 1 JGG, „ustawa ta ma zastosowanie w przypadku dokonania uchybienia przez nieletniego {Jugendlicher} lub młodocianego {Heranwachsender}, które na podstawie przepisów ogólnych zagrożone jest karą”.¹⁴ W zakresie podmiotowym (ust. 2) stanowi, że: „nieletnim {Jugendlicher} jest ten, kto w chwili popełnienia czynu ma lat czternaście, ale nie ukończył jeszcze lat osiemnastu, młodocianym {Heranwachsender}, ten kto w chwili popełnienia czynu ma 18 lat, ale nie ukończył 21”. Podobnie jak w Polsce nieletni {Jugendlicher} w RFN podlega odpowiedzialności karnej, „jesli w chwili popełnienia czynu, ze względu na moralny i umysłowy rozwój, jest dostatecznie dojrzały, by rozumieć niegodziwość czynu i działać według tego przekonania”. Ponadto „w celach wychowawczych nieletniego {Jugendlicher}, który ze względu na brak dojrzałości nie ponosi odpowiedzialności karnej, sędzia może orzec takie same środki jak sąd rodzinny” (§ 3 JGG).

Z powyższej analizy wynika, że podane w słowniku KILIAN odpowiedniki są terminologicznie adekwatne. Nie w każdym jednak przypadku podana jest informacja o dziale prawa lub jego źródle (ustawa, rozporządzenie i ewentualnie ich konkretny fragment), w którym analizowane nazwy występują. Taka informacja umieszczona jest przy nazwie *nieletniość* (t. 1), brakuje jej natomiast przy *nieletnim* i *nieletnim sprawcy* (t. 1). Z niezrozumiałych powodów brakuje jej w słowniku polsko-niemieckim, wszak tłumaczenie na język obcy jest zawsze trudniejsze. Podobnie w słowniku niemiecko-polskim nie podaje się informacji na temat kontekstu prawnego występowania nazw *Jugend* i *Jugendlicher*.

3.2. Młodociany w ujęciu prawa pracy

W Polsce pojęcie „młodocianego” jest nie tylko terminem prawa karnego, lecz także prawa pracy. Stosownie do art. 190 § 1 kodeksu pracy¹⁵ (k.p.) „młodocianym w rozumieniu kodeksu jest osoba, która ukończyła 16 lat, a nie przekroczyła 18 lat”, ponadto w § 2 stwierdza się, że zabronione jest zatrudnianie osoby, która nie ukończyła 16 lat. W RFN dolna granica zatrudniania młodocianych wynosi 15 lat. W świetle § 2 ust. 2 ustawy o ochronie pracujących młodocianych (*Jugendarbeitsschutzgesetz*¹⁶, JArbSchG) „Młodocianym {Jugendlicher} w rozumieniu tej ustawy jest ten, kto ma 15 lat, ale nie ukończył 18”.¹⁷ Wynika z tego,

¹⁴ *Dieses Gesetz gilt, wenn ein Jugendlicher oder ein Heranwachsender eine Verfehlung begeht, die nach den allgemeinen Vorschriften mit Strafe bedroht ist. Należy tu zwrócić uwagę, że niemiecki ustawodawca posługuje się terminem „uchybienie”, natomiast polski „czynnem zabronionym” (niem. *Straftat*). Polskie sformułowanie wydaje się być bardziej precyzyjne, ponieważ czyn zabroniony obejmuje zarówno wykroczenia jak i przestępstwa. Tymczasem w skrajnych przypadkach pojęcie „Verfehlung” mogłoby być błędnie tłumaczone jako „wykroczenie”, co implikowałoby, że nieletni nie ponoszą odpowiedzialności karnej za przestępstwa. Pojęcie przestępstwa i wykroczenia zawiera § 4 JGG (Rechtliche Einordnung der Taten Jugendlicher): *Ob die rechtswidrige Tat eines Jugendlichen als Verbrechen oder Vergehen anzusehen ist und wann sie verjährt, richtet sich nach den Vorschriften des allgemeinen Strafrechts.**

¹⁵ Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (Dz.U. 1974 Nr 24, poz. 141 z późn. zm.).

¹⁶ *Jugendarbeitsschutzgesetz vom 12. April 1976 (BGBl. I S. 965), das zuletzt durch Artikel 15 des Gesetzes vom 7. Dezember 2011 (BGBl. I S. 2592) geändert worden ist.*

¹⁷ § 2 (2) *Jugendarbeitsschutzgesetz (JArbSchG) Jugendlicher im Sinne dieses Gesetzes ist, wer 15, aber noch nicht 18 Jahre alt ist.*

że w niemieckim prawie pracy nie stosuje się – jak podaje KILIAN – nazwy *Heranwachsender* lecz *Jugendlicher*, przy czym motywem nazwotwórczym nie jest w tym przypadku słowo *młodzież*, lecz *młodociany*. Sugerowany w polsko-niemieckim słowniku ekwiwalent jest więc nazwą nieuzualną, ponieważ niemiecka ustawa o ochronie pracujących młodocianych w żadnym miejscu nie posługuje się terminem *Heranwachsender*, co więcej, już w samej nazwie (*Jugendarbeitsschutzgesetz*) ustawodawca posługuje się terminem *Jugend*. W związku z powyższym, podając nieuzualny odpowiednik terminologiczny, słownik narusza normę preskrypcyjną. Ponadto należy zauważyć, że w międzyczasie przepisy dotyczące młodocianych uległy zmianie i w przypadku braku korekt w kolejnych wydaniach dotychczasowa informacja o wieku młodocianego w rozumieniu kodeksu pracy może wprowadzać w błąd użytkownika słownika.¹⁸

3.3. Małoletni w prawie karnym, cywilnym i rodzinnym

Termin *małoletni* jest nazwą funkcjonującą w prawie rodzinnym, cywilnym lecz także karnym. W przepisach kodeksu rodzinnego¹⁹, w odniesieniu do osób, które nie są pełnoletnie, ustawodawca używa terminu *małoletni*, *małoletnie dziecko* lub *dziecko*²⁰. W art. 170 normuje np., że: „Gdy małoletni osiągnie pełnoletność albo gdy przywrócona zostanie nad nim władza rodzicielska, opieka ustaje z mocy prawa”.

W prawie cywilnym brak jest spójnej definicji pojęcia *małoletni*. Istnieje szereg przepisów, dotyczących sytuacji prawnej osób, które w rozumieniu k.c. nie są pełnoletnie i określa się je mianem „małoletnich”. W art. 10 § 1 k.c. zawarta jest definicja osoby pełnoletniej. W jej świetle „pełnoletnim jest, kto ukończył lat osiemnaście”. Brakuje natomiast jednolitej definicji osoby, która nie ukończyła 18 lat. Nadmienić należy, że powszechnie stosowana w translatach nazwa „niepełnoletni” nie jest terminem prawnym, ponieważ nie występuje w aktach normatywnych.

W § 2 art. 10 k.c. ustawodawca przewiduje możliwość uzyskania pełnoletności przez małoletniego: „Przez zawarcie małżeństwa małoletni uzyskuje pełnoletność [...]”, przy czym nie rozróżnia osób małoletnich ze względu na płeć. Prowadzi to do błędnego wniosku, że zarówno małoletni mężczyzna, jak i małoletnia kobieta mogą wstąpić w związek małżeński. Tymczasem art. 10 § 1 k.r.o. zawęża w takich przypadkach to pojęcie wyłącznie do małoletnich kobiet: „Nie może zawrzeć małżeństwa osoba, nie mająca ukończonych lat osiemnastu. Jednakże z ważnych powodów sąd opiekuńczy może zezwolić na zawarcie małżeństwa kobiecie, która ukończyła lat 16 [...]”. Z powyższego wynika, że małoletni to nie

¹⁸ W wydaniu słownika z 2000 r. minimalny wiek młodocianego, zgodnie z obowiązującymi wówczas przepisami prawa pracy wynosił 15 lat. Aktualnie dolna granica zatrudnienia wynosi 16 lat, a została wprowadzona art. 5 ust. 2 ustawy z dnia 23 sierpnia 2001 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty (Dz.U. 2001 nr 111, poz. 1194). Tekst ogłoszony dostępny jest na stronie Internetowego Systemu Aktów Prawnych pod adresem: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20011111194>, stan na 15 marca 2013 r. Od 1 września 2018 r. dolna granica wieku małoletniego zostanie ponownie obniżona do 15 lat.

¹⁹ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. 1964 Nr 9, poz. 59 z późn. zm.)

²⁰ Ustawodawca w sensie prawnym nie rozróżnia pomiędzy „dzieckiem” a „małoletnim”. W ocenie autora należy to uznać za brak konsekwencji terminologicznej ustawodawcy.

w każdym przypadku osoba, która nie ukończyła lat 18. Ponadto, m.in. w art. 426, kodeks cywilny także posługuje się tym pojęciem, stanowiąc że: „Małoletni, który nie ukończył lat trzynastu, nie ponosi odpowiedzialności za wyrządzoną szkodę”.

Z analizy przepisów niemieckiego kodeksu cywilnego wynika, że – podobnie jak w Polsce – brakuje jednolitej definicji małoletniego. Inny jest natomiast zakres wiekowy w kwestii wyłączenia odpowiedzialności *małoletnich* {*Minderjährige*} za szkodę. Stosownie do §828 BGB Małoletni jest definiowany w następujący sposób:

- (1) Kto nie ukończył siódmego roku życia, nie jest odpowiedzialny za szkodę wyrządzoną innym.
- (2) Kto ukończył siódmy, ale nie dziesiąty rok życia, nie jest odpowiedzialny za wyrządzenie szkody w wyniku wypadku pojazdu mechanicznego, kolei szynowej, tramwaju wiszącego. Nie dotyczy to umyślnego doprowadzenia do uszkodzenia ciała.
- (3) Nie jest odpowiedzialny za szkodę, kto nie ukończył 18 roku życia, o ile odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną innym nie jest wykluczona w ust. 1 lub 2, jeśli w trakcie popełnienia szkodzącego czynu nie miał niezbędnej zdolności rozpoznania odpowiedzialności.²¹ W prawie karnym małoletni – w przeciwieństwie do nieletniego jako sprawcy – występuje w charakterze pokrzywdzonego, czyli ofiary czynu zabronionego.²²

Z powyższej analizy wynika, że podawane odpowiedniki są terminologicznie poprawne. Autorka słownika podaje ponadto informację o dziedzinie prawa, na gruncie którego terminy te występują, a nawet konkretne przepisy, w których zostały one użyte. Jednakże za brak konsekwencji należy uznać fakt, że wskazując ekwiwalenty polskie, słownik zwraca uwagę tylko na cywilnoprawne aspekty nazwy *małoletni*, natomiast, podając odpowiedniki niemieckie informacja dotyczy tylko prawa karnego. W obu przypadkach brakuje także odniesienia nazwy do prawa rodzinnego.

3.4. Ekwiwalencja nazw złożonych z członem występującym w badanym polu terminologicznym

Jugendamt

Dla nazwy *Jugendamt* słownik KILIAN podaje odpowiednik *urząd do spraw młodzieży*. Nawet media posługują się tym terminem, relacjonując konflikty małżeństw polsko-niemieckich,

²¹ § 828 *Minderjährige*.

(1) *Wer nicht das siebente Lebensjahr vollendet hat, ist für einen Schaden, den er einem anderen zufügt, nicht verantwortlich.*

(2) *Wer das siebente, aber nicht das zehnte Lebensjahr vollendet hat, ist für den Schaden, den er bei einem Unfall mit einem Kraftfahrzeug, einer Schienenbahn oder einer Schwebebahn einem anderen zufügt, nicht verantwortlich. Dies gilt nicht, wenn er die Verletzung vorsätzlich herbeigeführt hat.*

(3) *Wer das 18. Lebensjahr noch nicht vollendet hat, ist, sofern seine Verantwortlichkeit nicht nach Absatz 1 oder 2 ausgeschlossen ist, für den Schaden, den er einem anderen zufügt, nicht verantwortlich, wenn er bei der Begehung der schädigenden Handlung nicht die zur Erkenntnis der Verantwortlichkeit erforderliche Einsicht hat.*

²² Dotyczy to w szczególności przestępstw o charakterze obyczajowym, na co zwraca uwagę KILIAN. Por. np. § 180 StGB Förderung sexueller Handlungen Minderjähriger i art. 200 k.k.

w które wkracza niemiecki *Jugendamt*. Podanego przez słownik KILIAN odpowiednika *urząd do spraw młodzieży* nie można zaakceptować z następujących powodów:

1. Z prawnego punktu widzenia użycie w polskim tłumaczeniu nazwy składnika *młodzież* nie jest adekwatne, ponieważ nie jest to termin prawny, *notabene* obejmuje on także osoby pełnoletnie, które już nie podlegają właściwości takiego urzędu. Przyjmując za motyw nominacyjny składnik *Jugend* w znaczeniu prawnym, to odpowiednikiem mógłby być *urząd do spraw nieletnich*. Ale jak wynika z powyższej analizy, jest to termin wyłącznie prawa karnego, natomiast termin *małoletni* jest pojęciem najszerszym, wszak każda osoba, która nie ukończyła 18 lat jest *małoletnia*. Ponadto *małoletni* występuje na gruncie prawa karnego, cywilnego i rodzinnego, a tego rodzaju urząd w zakresie przedmiotowym jest właściwy we wszystkich sprawach dotyczących małoletnich, o ile nie są one zastrzeżone na rzecz innych urzędów, dlatego za prawidłowy odpowiednik niemieckiej nazwy należy uznać *urząd do spraw małoletnich*.
2. Z lingwistycznego punktu widzenia sugerowana w słowniku nazwa *urząd do spraw młodzieży* wykazuje kalkowanie motywów nazwotwórczych z języka wyjściowego (ILUK 2012a: 165–172).

Jugendarbeitslosigkeit oraz *Jugendarbeitsschutz*

Podane w słowniku ekwiwalenty *bezrobocie wśród młodzieży* oraz *ochrona pracy młodzieży* dla niemieckich nazw *Jugendarbeitslosigkeit* i *Jugendarbeitsschutz* są nieuzualne, ponieważ nie spełniają normy preskrypcyjnej wynikającej z polskiego kodeksu pracy. Jak już wyżej wskazano, w kodeksie pracy ustawodawca posługuje się wyłącznie nazwą *młodociany*, w związku z czym adekwatnym odpowiednikiem niemieckiej nazwy *Jugendarbeitsschutz* jest skupienie terminologiczne *ochrona pracy młodocianych*, co potwierdza treść np. art. 204 k.p. w § 3: „Rada Ministrów, w drodze rozporządzenia, może zezwolić na zatrudnianie młodocianych w wieku powyżej 16 lat przy niektórych rodzajach prac wzbudzonych, jeżeli jest to potrzebne do odbycia przygotowania zawodowego, określając jednocześnie warunki zapewniające szczególną ochronę zdrowia młodocianych zatrudnionych przy tych pracach”. Natomiast nazwa *Jugendarbeitslosigkeit* zgodnie z uzusem polskiego kodeksu pracy powinna być tłumaczona w sposób analogiczny, chociaż polski ustawodawca nie posługuje się tym terminem, prawdopodobnie ze względu na brak obowiązku pracy młodocianych.

Jugendgefängnis

Słownik KILIAN podaje dla niemieckiej nazwy *Jugendgefängnis* polski odpowiednik *zakład karny dla nieletnich*. Art. 89 kodeksu karnego wykonawczego²³ (k.w.k.) przewiduje, że „karę pozbawienia wolności wykonuje się, z zastrzeżeniem art. 87 § 4, w [...] zakładach karnych dla młodocianych [...]”. W świetle przepisów k.w.k. właściwym przekładem nazwy *Jugendgefängnis* jest *zakład karny dla młodocianych*, co *notabene* jest zgodne z eksplikacją terminu *młodociany* w podrozdziale 3.1.

²³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 1997 nr 90, poz. 557 z późn. zm.).

Jugendgerichtsbarkeit

KILIAN podaje dla niemieckiej nazwy *Jugendgerichtsbarkeit* polski odpowiednik *sądownictwo dla nieletnich*. Jest to pojęcie ogólne, które wskazuje jedynie na to, że w stosunku do osób młodych stosuje się odrębne przepisy, a ponadto właściwe rzeczowo są specjalne sądy. Należy zatem wyjaśnić, jakie sądy w Polsce i w Niemczech są właściwe w sprawach osób, które prawo nie traktuje jako dorosłe.

W Polsce jurysdykcję nad osobami małoletnimi, nie prowadzą sądy dla małoletnich, a sądy dla nieletnich, czyli właściwe miejscowo sądy rejonowe, w ramach organizacyjnie wyodrębnionych wydziałów rodzinnych i nieletnich, określane często jako sądy opiekuńcze ze względu na znaczenie funkcjonalno-proceduralne.²⁴

Właściwość tych sądów dotyczy zarówno postępowania w sprawach dotyczących nieletnich sprawców czynów zabronionych, jak i małoletnich pozbawionych opieki. W pierwszym przypadku, zgodnie z art. 15 ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich „sprawy nieletnich należą do właściwości sądu rodzinnego, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej”, w drugim przypadku o właściwości decyduje treść art. 145 k.r.o. §§ 1 i 2, zgodnie z którymi „opiekę ustanawia się dla małoletniego w wypadkach przewidzianych w tytule II niniejszego kodeksu” oraz odpowiednio „opiekę ustanawia sąd opiekuńczy, skoro tylko powźmie wiadomość, że zachodzi prawny po temu powód”.

W Niemczech sądami właściwymi w sprawach z zakresu opieki nad osobami małoletnimi – w znaczeniu formalno-proceduralnym – są sądy opiekuńcze (*Vormundschaftsgerichte*), które wymienione są np. w treści § 1751 BGB. Z organizacyjnego punktu widzenia ich struktura jest analogiczna do polskiej. Stosownie do § 23a ust. 1 ustawy o ustroju sądów (*Gerichtsverfassungsgesetz*, GVG)²⁵, sądy najniższej instancji (*Amtsgerichte*) są właściwe m.in. w sprawach rodzinnych (pkt 1).²⁶ Do kompetencji sądów rodzinnych należą zgodnie z § 151 ustawy do postępowania w sprawach rodzinnych i w przedmiocie dobrowolnej jurysdykcji (FamFG)²⁷ „sprawy dzieci przydzielone do postępowania przed sądem rodzinnym, które dotyczą:

²⁴ Art. 12 ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. 2001 nr 98, poz. 1070 z późn. zm.):

§ 1. Sąd rejonowy dzieli się na wydziały:

1) cywilny – do spraw z zakresu prawa cywilnego, prawa rodzinnego i opiekuńczego, spraw dotyczących demoralizacji i czynów karalnych nieletnich, leczenia osób uzależnionych od alkoholu oraz od środków odurzających i psychotropowych oraz spraw należących do sądu opiekuńczego na podstawie odrębnych ustaw,

2) [...]

§ 1a. W sądzie rejonowym może zostać utworzony wydział:

1) rodzinny i nieletnich – do spraw z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego, spraw dotyczących demoralizacji i czynów karalnych nieletnich, leczenia osób uzależnionych od alkoholu oraz od środków odurzających i psychotropowych oraz spraw należących do sądu opiekuńczego na podstawie odrębnych ustaw, [...].

²⁵ Gerichtsverfassungsgesetz in der Fassung der Bekanntmachung vom 9. Mai 1975 (BGBl. I S. 1077), das zuletzt durch Artikel 2 des Gesetzes vom 21. Januar 2013 (BGBl. I S. 89) geändert worden ist.

²⁶ Do reformy w 1976 r. właściwość w sprawach rodzinnych była podzielona pomiędzy sądy najniższej instancji (Amtsgericht) i wyższej instancji (Landesgericht).

²⁷ Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit vom 17. Dezember 2008 (BGBl. I S. 2586, 2587), das zuletzt durch Artikel 2 des Gesetzes vom 18. Februar 2013 (BGBl. I S. 266) geändert worden ist.

- 1) władzy rodzicielskiej,
- 2) kontaktów z dzieckiem,
- 3) wydania dziecka,
- 4) opieki,
- 5) kurateli lub sądowego ustanowienia innego reprezentanta dla małoletniego lub płodu [...]”²⁸

Zgodnie z § 33 ust. 1 JGG „w sprawach o uchybienia nieletnich orzekają sądy dla nieletnich” (*Jugendgerichte*).²⁹ Jednakże stosownie do ust. 2 „sądem dla nieletnich jest sędzia karny jako sędzia dla nieletnich, sąd ławniczy (sąd ławniczy dla nieletnich) i wydział karny (wydział nieletnich)”³⁰

4. Podsumowanie

Jak wynika z powyższej analizy, dla ustalenia ekwiwalencji decydujące znaczenie ma ustalenie dziedziny prawa lub jej części, w której dana nazwa występuje. Umiejętność identyfikacji terminu prawnego z dziedziną prawa pozwala na właściwy dobór ekwiwalentu. W przypadku badanego pola terminologicznego można ustalić następujące odpowiedniki terminologiczne:

małoletni

w prawie karnym i rodzinnym – Jugendlicher

w prawie cywilnym – Minderjähriger

nieletni

w prawie karnym – Jugendlicher

młodociany

w prawie karnym – Heranwachsender

w prawie pracy – Jugendlicher

Wnioski końcowe

Z powyższej analizy wynika, że nawet słownik specjalistyczny nie daje gwarancji właściwego przekładu terminów prawnych. Przyczynami wielu błędnie podawanych odpowiedników są:

1. nieuwzględnianie dziedziny lub źródła prawa, w którym użyty jest dany termin,
2. nierespektowanie norm preskrypcyjnych, które obejmują według Kierzkowskiej (2002: 90) tzw. terminologię preskryptywną,

²⁸Kindschaftssachen sind die dem Familiengericht zugewiesenen Verfahren, die 1. die elterliche Sorge, 2. das Umgangsrecht, 3. die Kindesherausgabe, 4. die Vormundschaft, 5. die Pflegschaft oder die gerichtliche Bestellung eines sonstigen Vertreters für einen Minderjährigen oder für eine Leibesfrucht, [...]”.

²⁹Jugendgerichtsgesetz in der Fassung der Bekanntmachung vom 11. Dezember 1974 (BGBl. I S. 3427), das zuletzt durch Artikel 2 des Gesetzes vom 5. Dezember 2012 (BGBl. I S. 2425) geändert worden ist.

³⁰§ 33 (2) JGG: *Jugendgerichte sind der Strafrichter als Jugendrichter, das Schöffengericht (Jugendschöffengericht) und die Strafkammer (Jugendkammer).*

3. niedopuszczalne kalkowanie motywów nazwotwórczych,
4. brak weryfikacji proponowanych ekwiwalencji terminologicznych,
5. brak metodologii w zakresie porównań terminologii różnych systemów prawnych.

Z prawniczego punktu widzenia zaleca się stosowanie metody ekwiwalencji funkcjonalnej w celu weryfikacji ekwiwalencji podawanej przez słowniki. By jednak metoda ta mogła być skutecznie realizowana, niezbędna jest wiedza prawnicza. Aktualnie na studiach translacyjnych nie kształcą się studenci pod takim kątem. W konsekwencji absolwenci tego rodzaju studiów nie posiadają umiejętności rozumienia najprostszych i najbardziej powszechnych pojęć prawnych, odpowiedniego kwalifikowania terminologii ze względu na dziedzinę prawa, od której zależy repartycja terminologiczna.

Bibliografia

- ARNTZ, Reiner (2002): Zwischen Terminologievergleich und Rechtsvergleich: Das Rechtswörterbuch. W: *Mitteilungen für Dolmetscher und Übersetzer* (MDÜ) 6/2002, 27–32.
- DE GROOT, Gerard-René: *Das Übersetzen der juristischen Terminologie*. <http://arnop.unimaas.nl/show.cgi?fid=1644> [Zugriff am 14.07.2013]
- ILUK, Jan (2012a): Terminologia prawna i prawnicza z perspektywy translacyjnej. W: *Studia Germanica Gedanensia* 27, 161–175.
- ILUK, Jan (2012b): Terminologia prawna i prawnicza z perspektywy interlingwalnej. W: *Studia linguistica XXXI*, 7–21.
- KILIAN, Alina (1996): *Słownik języka prawniczego i ekonomicznego niemiecko-polski*. T. 2. Warszawa.
- KILIAN, Alina (2000): *Słownik języka prawniczego i ekonomicznego, polsko-niemiecki*. T. 1. Warszawa.
- KIERZKOWSKA, Danuta (2002): *Tłumaczenia prawnicze*. Warszawa.
- KJAER, Anne Lise (1992): Normbedingte Wortverbindungen in der juristischen Fachsprache (Deutsch als Fremdsprache). W: *Fremdsprachen Lehren und Lernen* 2, 46–64.
- KJAER, Anne Lise (1999): Überlegungen zum Verhältnis von Sprache und Recht bei der Übersetzung von Rechtstexten der Europäischen Union. W: SANDRINI, Peter (red.): *Übersetzen von Rechtstexten. Fachkommunikation im Spannungsfeld zwischen Rechtsordnung und Sprache*. Tübingen, 61–79.
- MALINOWSKI, Andrzej (2006): *Polski język prawny. Wybrane zagadnienia*. Warszawa.
- PIEŃKOS, Jerzy (1999): *Podstawy juryslingwistyki. Język w prawie – Prawo o języku*. Warszawa.
- PIEŃKOS, Jerzy (2003): *Podstawy przekładoznawstwa. Od teorii do praktyki*. Kraków.
- SANDRINI, Peter (1996): *Terminologiewerkarbeit im Recht / Deskriptiver begriffsorientierter Ansatz vom Standpunkt des Übersetzers*. Wien.
- STOLZE, Radegundis (1999): Expertenwissen des juristischen Fachübersetzers. W: SANDRINI, Peter (red.), *Übersetzen von Rechtstexten – Fachkommunikation im Spannungsfeld zwischen Rechtsordnung und Sprache*. Tübingen.